

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת במדבר: 'אוי לרשע ואוי לשכנו'

בעידן המודרני בו העולם העסקי והכלכלי הוא עולם קטן וככפר גלובלי, נוצרים שיתופי פעולה בין יהודים לגויים. הפוסקים נדרשו לשיתופי פעולה כאלו, האם אפשר להקים שותפות עם גוי מחלל שבת, כאשר ההתניה שהגוי יעבוד בשבת והיהודי ישובת?

בפרשת השבוע מסתדרים שבטי ישראל זה לצד זה בסדר חנייתם במדבר, כאשר לצידו של שבט ראובן שחנה בצד דרום חונים בני קהת: "דָּגַל מִחֲנֵה רְאוּבֵן תִּימְנָה לְצַבָּאתָם¹... מִשְׁפַּחַת בְּנֵי קֵהֵת יִחְנוּ עַל יַרְדֵּי הַמִּשְׁכָּן תִּימְנָה"². השכנות בין שבט ראובן עם בני קהת הינה שכנות רעה, שכן קורח היה משבט ראובן וגרר אחריו את בני קהת, דתן ואבירם, כפי שציין רש"י: "אוי לרשע ואוי לשכנו, לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קורח ועדתו, שנמשכו עמהם במחלוקתם"³.

מהי המשמעות של ביטוי זה, 'אוי לרשע ואוי לשכנו', האם השכנות בין הטוב לרע מורה על קשר טכני-חיצוני, שהשכנות בניהם גורמת לתוצאות שליליות. או שמא מדובר על שכנות היוצרת קשר מהותי בהשפעה לרעה של הרע על הטוב, שהשכנות משפיעה לרעה על הטוב ומושכת אותו למחוזות שליליים?

מדברי רש"י נראה שקשר השכנות בין שבט ראובן לבני קהת הוא קשר פנימי, שהתנהגותו הרעה של שבט ראובן משפיעה לרעה על בני קהת, כלשונו: 'שנמשכו עמהם במחלוקתם'. כלומר, השכנות עם הרשע יוצרת רע אצל השכן הטוב. בכך, משמעות הביטוי 'אוי לרשע ואוי לשכנו' היא שהתנהגותו של הרשע משפיעה לרעה על שכנו והופכת אותו לרשע כמוהו.

גם במדרש רבה⁴ הובא ביטוי זה, אך המשמעות שונה, שכן נאמר שם: "ולפי שהיו סמוכים להם ראובן ושמעון וגד היו כולם בעלי מחלוקת". מלשון זו נראה שהשכנות הרעה אינה יוצרת את ההשפעה לרעה על השכן, אלא היא מהווה סימן והוכחה לכך שגם השכן הוא רע ולכן עלה בגורלו לגור בשכנות לרשע. זו הכוונה בדברי המדרש 'היו כולם בעלי מחלוקת', השכנות הצביעה על כך שגם השכן בעצמו הוא רשע.

לשון נוספת מובאת במדרש תנחומא⁵, אך שם מתוארת התוצאה של השכנות הרעה בין שבט ראובן לבני קהת ש'אבדו עמו במחלוקתו'. מדברי התנחומא נראה שהקשר עם הרשע מביא לידי תוצאה שלילית לשכן. בכך, הביטוי 'אוי לרשע ואוי לשכנו' מורה על קשר חיצוני בלבד, שהתנהגות הרעה היא של הרשע בלבד אך התוצאה ממעשיו היא גם ביחס לשכן הטוב.

חליצת האבנים בבית המנוגע

שלושת פירושים אלו בביאור משמעות הביטוי 'אוי לרשע ואוי לשכנו' מופיעים גם ביחס לנגעי בתים, במקרה שלאחר שבוע של הסגר הנגע בקירות הבית התפשט, אז מצוה הכהן להוציא את האבנים הנגועות: "וְיָצְאָה הַכֹּהֵן וְחָלְצוּ אֶת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֶן הַנֶּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל מְחוּץ לְעִיר אֶל מְקוֹם טָמֵא"⁶. מלשון התורה 'וחלצו', לומדת המשנה שגם השכן הגובל בקיר הנגוע עם בעל הבית חולץ את האבנים: "מכאן אמרו, אוי לרשע אוי לשכנו. שניהן חולצין, שניהן

¹ במדבר (ב, ז).

² במדבר (ג, כט).

³ רש"י (במדבר ג, כט).

⁴ מדרש רבה (פרשת במדבר פרשה ג סימן יב).

⁵ מדרש תנחומא (פרשת במדבר סימן יב).

⁶ ויקרא (יד, מ).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

קוצעין, שניהן מביאין את האבנים.⁷ ויש להבין מהי המשמעות שהשכן עוזר בחילוץ האבנים, האם מדובר על עזרה טכנית או סיבה מהותית?

גם כאן מצאנו שלושה הסברים - האפשרות הראשונה מצביעה על עניין טכני בלבד. כלומר, כיון שמדובר על קיר משותף בין שכנים, על השכן לסייע לבעל הבית בחליצת ופינוי האבנים, שכן הקיר הנגוע משותף,⁸ כדברי הספרא "כותל שבינו לבין חברו שניהם חולצים".⁹ ביאור זה תואם את המשמעות הטכנית-חיצונית של הביטוי 'אוי לרשע ואוי לשכנו', משמעות המורה על התוצאה, כיון שהקיר הוא משותף אז על השכן לסייע בחליצת האבנים. אולם, ישנה אפשרות להסביר את הסיבה שגם השכן מסייע בחליצת האבנים, לא כסיוע ועזרה הדדית, אלא כי חיוב חליצת האבנים חלה גם על האבנים שלו, משום 'אוי לרשע ואוי לשכנו'.

אך כאן נפלה מחלוקת בהיקף חליצת האבנים של השכן - לדעת רש"י, יש לחלוץ את כל האבן למרות שהנגע הוא רק בצד האבן של בעל הבית, אך משום 'אוי לרשע ואוי לשכנו' חלה חובת חליצה על כל האבן:

וחלצו את האבנים - נגע באבן שבמקצוע שניהן חולצין, ואע"פ שהנגע לא נראה אלא בביתו של זה, מחמת שהייתה עינו צרה בכליו חברו לקה בשבילו. מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו.¹⁰

הבנה זו תואמת את המשמעות הפנימית של הביטוי 'אוי לרשע אוי לשכנו', שהשכנות בין בעל הבית לשכן יצרה קשר מהותי שלילי עד כדי כך שגם את החלק של האבן שאינו מנוגע בצד של השכן יש לחלוץ, כי השפעתו הרעה של בעל הבית לחלחה ויצרה 'נגע' גם בצידה השני של האבן.

ואילו בפירוש משנה אחרונה¹¹ פירש, שהשכן צריך לחלוץ את כל האבנים שבקיר המשותף בינו לבין בעל הבית, גם את האבנים שאינן גובלות עם האבן המנוגעת. לפירוש זה, המשמעות של הביטוי 'אוי לרשע ואוי לשכנו' מורה על סימן והוכחה לכך שגם השכן הוא רע, ולכן עליו להרוס את כל הקיר בינו לבין בעל הבית, כי מתברר שהוא בעצמו הרשע.

למדנו על שלוש משמעויות לביטוי 'אוי לרשע ואוי לשכנו', כאשר ההבדל בניהם הוא בשאלה האם השכנות יוצרת או מגלה על כך שגם השכן נגוע ברשעות הרשע, או שהביטוי מורה על התוצאה ההרסנית שיכולה להיות משכנות לרשע בלבד.

יישומים מעשיים

מקרה מצער אירע ביום הכיפורים בבית-הכנסת בעיר בְּזָל שבשוויץ. בכל שנה מוכרים את עליית 'מפטיר יונה' של מנחה למרבה במחיר. באותה שנה, נמכרה העלייה לאחד מפרנסי הקהילה שחילל את יום הכיפורים באכילה ושתייה. הרב הראשי של העיר, הרב מיכאל כהן, העניש את אנשי הקהילה שהוא לא יבוא לבית הכנסת לדרוש בשבתות. הוא שלח מכתב לרב אברהם יצחק קוק,¹² ובו הוא שאל האם נהג כראוי בהענשה קולקטיבית של כל בני הקהילה בעוון הגבאי שמכר את העלייה לפרנס הרשע? הרב קוק ציין לדברי הגמרא¹³ אודות מרים בת בילגה, שהייתה בתו של אחד מן הכהנים במשמרת בילגה, שהמירה דתה ונישאה לאחד משרי היוונים, נכנסה למקדש וביזתה את הקודש כשבעטה בסנדלה על המזבח ואמרה: "עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק".

⁷ נגעים (פי"ב מ"ו).

⁸ רמב"ם (פיהמ"ש נגעים פי"ב מ"ו); רע"ב (שם ד"ה מכאן); תפארת ישראל (שם יכין אות נה).

⁹ ספרא (מצורע פרשה ו פי"ד אות ב).

¹⁰ רש"י (סוכה נו ע"ב ד"ה אוי לרשע). השו"ן לדברי רש"י (חולין קכח ע"ב ד"ה שבזית). על ההבדל המהותי בין הספרא שציין לשון

יכותלי לבין רש"י שציין לשון 'אבן שבמקצוע', ראו: ערוך לנר (סוכה נו ע"ב ד"ה בדי"ה אוי).

¹¹ משנה אחרונה (נגעים פי"ב מ"ו ד"ה שניהן).

¹² שו"ת דעת כהן (סימן קצג).

¹³ סוכה (נו ע"ב).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

חכמים הענישו את משמרת בילגה בכך שמנעו מכל אנשי המשמרת להשתמש בטבעת לסיוע שחיטת הקורבנות וסתמו את חלון המשמרת בבית החליפות. על כך שואלת הגמרא, הרי רק מרים חטאה ומדוע מענישים את כל אנשי המשמרת? על כך ענה אביי, 'אוי לרשע ואוי לשכנו'.

לאור זאת, טוען הרב קוק שאמנם אין להעניש ענישה קולקטיבית את מי שלא חטא, שהרי נאמר: "לא יומתו אבות על פנים ובנים לא יומתו על אבות איש בִּפְטָאוֹ יוֹמְתוֹ"¹⁴ אבל כאשר מדובר על שכנות רעה מתברר שההשפעה הרעה הלחלה אל השכן וגם הוא לוקה במידות המקולקלות של חברו. לפיכך הוא צידד בהענשת כל בני הקהילה, מכוח ההנחה שקהל שמקנה מעמד מוכובד לרשע הוא קהל מקולקל.

הבנה זו מצאנו גם בדברי הרב יקותיאל יהודה הלברשטם¹⁵ שכתב שאסור להתפלל בבית-כנסת שאין בו מחיצה המפרידה בין גברים לנשים משום 'אוי לרשע ואוי לשכנו', היינו שתפילת הצדיק לא מתקבלת במקום כזה, דבר המורה שהשכנות לרשע מולידה השפעה שלילית על השכן.

נחזור לשאלה בה פתחנו, האם אפשר להקים שותפות עם גוי מחלל שבת, כאשר ההתניה שהגוי יעבוד בשבת והיהודי ישובת? הרב משה שטרנבוך¹⁶ כתב שאמנם מבחינה הלכתית אפשר למצוא היתר לשותפות עסקית זו, אך שותפות עם גוי יכולה להשפיע לרעה על מידותיו של היהודי:

שעצם ההתחברות בעסקיו עם אדם כזה עלולה להשפיע עליו לרעה ברוחניות וגשמיות, ועל זה נאמר אוי לרשע ואוי לשכנו.

גם מדבריו נראה שהמשמעות של הביטוי 'אוי לרשע ואוי לשכנו' יכולה לגרום להשפעה שלילית על האדם ולכן יש להפריד בניהם.

¹⁴ דברים (כד, טז).

¹⁵ שו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן טו).

¹⁶ שו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן רפג).